

השיעור השבועי

גליון מספר 369

הרב המקדים: הג"ר מרדכי רלב"ג שליט"א
הרב: ר' יצחק יוסף שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"כ היזדים ומשודר דרך הליון והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל.

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
17:45	17:12	16:21	חל אביב
17:41	17:09	16:18	חיפה
17:40	17:08	16:17	באר שבע
17:45	17:12	16:21	

תולדות | ב' כסלו תשפ"ג

כתב ועורך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

הלכות ברכות - ד

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 0506-730-831

האם ברכת נפשות פוטרת מעין שלש. האם ברכת מעין שלש פוטרת ברכת המזון. מנוחת צהרים ללומדים עד שעה מאוחרת. ניצול הזמן בלילות שבת של החורף. האם מעין שבע פוטרת ערבית של שבת. תפלת ערבית רשות. חינוך קטן לתשלומין. דין סילוק שלחן. פת הבאה בכיסנין

הלחמניה של המטוס

ג. הנמצא במטוס ומגישים לו מנת אוכל², מקבל גם לחמניה שעל העטיפה כתבו 'ברכתה בורא מיני מזונות', אבל באמת כשיטעם ירגיש שאין בה טעם של מתיקות כלל, והלא בשלחן ערוך (סימן קסח סעיף ז) מבואר שצריך שטעם מתיקות מי הפירות וכדומה יהיה מורגש, ולכן לא יסמוך עליהם, וגם אם עירבו מיץ תפוזים או חלב, כיון שלא מרגיש מתיקות יברך המוציא לחם מן הארץ. וצריך ליטול ידיו קודם האכילה, ועל כן יקח כוס חד פעמי וילך לשירותים, ויוריד את מכסה האסלה, ויטול שם את ידיו, ויצא לחוץ ויברך על נטילת ידים. ומה שמרן זצ"ל ביביע אומר (ח"ג סי' א-ב, וח"ז סי' כו, וח"ט סי' קח אות ג) וביחודה דעת (ח"ג סי' א) החמיר שלא ליטול ידים בשירותים, אלא רק באמבטיה, וחלק על האור לציון (ח"ב עמ' כג) שהיקל בזה, דיבר על אדם הנמצא בביתו ובחומותיו, אבל במטוס אין לו ברירה אחרת, אם יפתח את החלון יפול... לכן יעשה כנ"ל, ויברך המוציא, ואחר שאכל ושבע יברך ברכת המזון.

האם מעין שלש פוטרת ברכת המזון

ד. והנה כשברך לברך ברכת המזון, נזכר ששכח את הסיידור במזוודה, וכששואל את סובביו למי יש סיידור, נוכח לדעת שאין לאף אחד, ואינו יודע לברך בעל פה, כגון בעל תשובה טרי, כי מי שמברך ברכת המזון במשך שנים רבות בוודאי יודע ברכת המזון בעל פה. אבל את ברכת מעין שלש הוא יודע בעל פה, כנראה אוכל הרבה עוגות... השאלה האם יברך "על המחיה" שהיא מעין שלש ברכות, ויצא ידי חובת ברכת המזון שהיא שלש ברכות שיעקרו מן התורה, או לא.

תקציר השיעור הקודם

א. ¹ בשיעור הקודם דיברנו בענין מי שנתחייב בברכת מעין שלש, ואין לפניו סיידור או ברכון, ואינו יודע לברכה בעל פה, האם יכול לברך נפשות, וכמו שברכת שהכל פוטרת הכל כך נפשות פוטרת הכל, או לא. הזכרנו כמה אחרונים שכתבו שיברך נפשות, ומהם הכף החיים (סימן רב אות עט), האגרות משה (או"ח ח"א סימן עד), הגאון רבי חיים גריינמן (חידושים וביאורים ח"ב סי' ד אות טו), וכן הרבבות אפרים (או"ח סי' קנא אות ה). אולם נעלם מהם ראיות מפורשות מדברי הראשונים, התוספות (ברכות לו. ד"ה הכוס), הרא"ש (פ"ו דברכות סימן ט), הרשב"א (בהידושו שם) ותלמיד מהר"ם מרוטנבורג בספר התשב"ץ (סימן שכב), שברכת נפשות לא פוטרת מעין שלש, וכן מוכח מדברי מרן השלחן ערוך (סימן רח סעיף ד, וסימן רב סעיף יא). ולכן אומרים ספק ברכות להקל, ולא יברך נפשות במקום מעין שלש.

עדיף לא לברך ברכה לבטלה

ב. ומה שטען הכף החיים שמוטב לברך נפשות כדי שלא יהיה בכלל כל הנהגה מהעולם הזה בלא ברכה כאילו מעל (ברכות לה), כבר הבאנו מה שכתבו התוספות ישנים (שבת כג), שכל זה נאמר על ברכה ראשונה, ולא על ברכה אחרונה. וביארנו על פי דברי הכסף משנה (פ"ג מהלכות ברכות ה"ב), שברכה ראשונה מברכים על כל שהוא, אפילו על שומשום אחד, שמא יאכל עוד אחד ועוד אחד, ויגרר לאכול כזית בלי ברכה, והרי זה כאילו מעל, מה שאין כן ברכה אחרונה שמברכים על שיעור כזית, כי הברכה היא בסיום האכילה ואין כל חשש. לכן להלכה מי שאינו יודע ברכת מעין שלש בעל פה, מוטב שלא יברך כלום, מאשר לברך ברכת נפשות.

¹ מדברי הרב מרדכי רלב"ג שליט"א: ברשות מורנו ורבו מרן הראשון לציון שליט"א. זכינו להיות בדור של מורנו עטרת ראשנו מרן רבנו עובדיה יוסף זצ"ל, וכשנפטר כולנו חשבנו 'כבה אורו של עולם', מה יהיה, העולם נגמר. אבל ב"ה מורשת מרן רבנו עובדיה זצ"ל ממשיכה ביתר שאת וביתר עוז, ומורנו ורבו מרן הראשון לציון שליט"א ממשיך את דרכו, ומלכות יוסף נמשכת. יהי רצון שיאריך ימים על ממלכתו, וכמו שהרב יודע תמיד לא לפחד ולומר את האמת, לא משנה אם נשמע טוב או לא נשמע טוב, בכל מקרה האמת ניצבת לפניו. בע"ה שימשיך לתת לנו את הכוח לעשות את הדברים הנכונים, ומלכותו יתכון לעולם.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לראב"ד ירושלים הגאון רבי מרדכי רלב"ג שליט"א, שכבר במשך שנים יושב על מדיו, מרן זצ"ל מינה אותו לדיין, ואנחנו המשכנו למנותו כראב"ד. הרבה מהתיקים הקשים ביותר שיש היום, מפנים אליו. לצערנו

האם מניין הברכות מהתורה

ה. לכאורה דין זה תלוי בשאלה האם שלש ברכות של ברכת המזון חיובם מדאורייתא, או מדרבנן, ויש בזה מחלוקת גדולה בראשונים. בגמרא ברכות (מח): תנו רבנן, מניין לברכת המזון מן התורה, שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת" זו ברכת הזן, "את ה' אלהיך" זו ברכת הזימון, "על הארץ" זו ברכת הארץ, "הטובה" זו בונה ירושלים. ויש לחקור אם מניין הברכות מהתורה, או שזה רק אסמכתא בעלמא.

ראיה מופעלים

ו. הגמרא (ברכות טז): אומרת שהפועלים מברכים ברכת המזון קצרה, כי בכל רגע שמפסיקים לעבוד, גוזלים בזה את בעל הבית. היום המעסיקים לא מקפידים עד כדי כך, ופועלים יכולים לברך ברכת המזון במלוואה כולל הרחמן, וגם להכין כוס תה... אבל אז היו מקפידים, ולכן בירכו ברכה ראשונה כמות שהיא, שתיקה משה רבנו ע"ה, והוסיפו מעין ברכה שניה ושלישית, אבל ברכה רביעית לא בירכו, וכל שכן שלא אמרו הרחמן. התוספות (שם ד"ה וחומם) הקשו, איך חכמים תיקנו לקצר לפועלים את ברכת המזון, הלא הגמרא דרשה מהפסוק שמניין הברכות מדאורייתא? ותירצו שיש כוח ביד חכמים לעקור דבר מהתורה בשב ואל תעשה, וכאן ראו לנכון לעקור דבר תורה בשב ואל תעשה, מפני חומרת איסור גזל. נמצא שהתוספות הבינו בפשטות שג' הברכות מדאורייתא. וכך כתבו גם בתוספות רבי יהודה החסיד (שם) והרא"ש (בתוספותיו שם).

דעת הרמב"ם

ז. לעומתם, מרן הבית יוסף (סימן קצא) דייק מלשון הרמב"ם בספר המצוות (מצוה טו): צונו לברכו יתעלה אחר כל אכילה, והוא אמרו "ואכלת ושבעת וברכת את ה'". ע"כ. ומדוע לא כתב שמצוה מן התורה לברך שלש ברכות, אלא ודאי שמן התורה די בברכה אחת, ומניין הברכות הוא מדרבנן, ומה שהגמרא למדה את מנין הברכות מהפסוק, זו אסמכתא בעלמא. לדברי הרמב"ם מובן בפשטות מדוע הפועלים רשאים לקצר את שאר הברכות, ולא צריך להגיע לתירוף התוספות.

מי תיקן

ח. בגמרא ברכות שם (מח): אמר רב נחמן, משה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תיקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תיקנו בונה ירושלים, דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה כנגד הרוגי ביתר, דאמר רב מתנא אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תיקנו ביבנה הטוב והמטיב. עד כאן לשון הגמרא. משמע כדברי הרמב"ם שכל הברכות הללו הן מתקנת חכמים, ואילו מן התורה היה מספיק לברך ברכה אחת. ובדעת התוספות וסיעתם צריך לומר, שחכמים תיקנו את מטבע הברכות, אבל עצם החיוב לברך ג' ברכות, הוא מהתורה. ויתכן לומר נפקא מינה בין התוספות להרמב"ם, לענין מי שאינו יודע לברך ברכת המזון אלא רק ברכת מעין שלש, לדעת התוספות לא יוכל לברך מעין שלש, כי מניין הברכות מהתורה, ולדעת הרמב"ם יברך ברכת מעין שלש, כי מהתורה די בברכה אחת, ועדיף מכלום. אבל זה לא מוכרח, וניתן לומר גם בדעת הרמב"ם שחז"ל תיקנו את שלש הברכות לעיכובא, והקילו רק לפועלים.

מעין שבע

ט. וראיה לדבר, שהרי כתב הטור בהלכות שבת (סימן רסח) הביא בשם רב משה גאון ורב נטרונאי גאון - שהיו לפני כאלף שנים - לענין אדם שהלך לישון בערב שבת בצהרים, כי בוקר היה ככולל יום ששי³, ובליל שבת הוא צריך ללמוד עם חברותא עד שעה מאוחרת בלילה⁴, וכשהתעורר ראה שעבר צאת הכוכבים, מיד התלבש וענד עניבה, ורץ לבית הכנסת, ושם כבר התחילו ערבית, וכשמגיעים לברכת מעין שבע יכול לומר לשליח ציבור שלא התפלל מנחה וצריך להתפלל ערבית שתיים⁵, ולכן שיכון להוציא ידיו חובת תפלת ערבית, והוא יתכוין לצאת מדין שומע כעונה, משום שברכת מעין שבע היא תחליף לתפלת השבת שיש בה שבע ברכות: ברכת מגן אברהם - "מגן אבות בדברו", ברכת מחיה המתים - "מחיה מתים במאמרו", האל הקדוש - "האל הקדוש שאין כמוהו", ברכת מקדש השבת, ברכת רצה שהיא ברכת העבודה - "לפניו נעבוד ביראה

שיאני יודע אם אפשר להיות כמו מרן, זה קשה מאוד, אבל צריך לשאוף להיות תלמיד חכם גדול. שאלתי את אותו בחור: אתה נח בצהרים? לא. אז תדע, שמרן שהיה לומד בלילה עד שעה מאוחרת, היה מקפיד לנוח טוב בצהרים (ראה אביר הרועים ח"ג עמ' 300). וכמו שכתב הט"ז באבן העזר (סי' כה סק"א) על הפסוק "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת" (תהלים קכו, ב), שמדבר על אותם "מאחרי שבת" הלומדים תורה עד שעה מאוחרת, וכן "משכימי קום" שקמים בנץ החמה, ואחר כך עייפים בלימוד, וכשבאים לסדר א' ולומדים תוספות, קוראים פעמיים ושלש ואולי יבנו, אלא צריכים לישון טוב ולאכול טוב, כמובן לא בסדרים... וכך יוכלו ללמוד כמו שצריך. כדאי לכל בחור ישיבה לראות את דברי הט"ז בפנים.

אבל עם כל זה לא יאבד את הלילות, וגם אחר סדר שלישי ימשיך ללמוד סדר רביעי, בחורים צעירים צריכים לדעת ללמוד צורתא דשמעתתא, גפ"ת ותוספות ומהרש"א ומהר"ם, אבל בחורים בגיל 20 בקיבוץ, אני מיעין להם בסדר רביעי ללמוד עם חברותא הלכה למעשה, ילמדו בית יוסף על הסדר, הלכות תפלה, הלכות ברכות, הלכות שבת, וכמו שסיפר החזון איש על עצמו, שבצעירותו היה לומד בית יוסף על הסדר (ראה שבט הלוי ח"ב סי' נו). וזה דוקא לבחורים גדולים שיודעים צורתא דשמעתתא, כי הבית יוסף מלא גמרות, ואי אפשר ללמוד בשטחיות ובגירסא בעלמא. לפני חמישים שנה, היה לי חברותא בליל שבת, תלמיד חכם אחד ע"ה, ולמדנו בית יוסף, אבל הוא היה קורא מהר ומסכם בקצרה, וממשיך הלאה, אחר כך גדל ופסק הלכות בשטחיות. וזה הפריע לי, רצייתי שנתעכב על הבנת הדברים, איך התוספות פירשו את הסוגיא, ואיך הרמב"ם פירש, ולכן עזבתי אותו ומצאתי חברותא אחרת, ולמדנו בבית המדרש של סטאמר.

⁵ מי שהזיד ולא התפלל מנחה, כגון שלא התפלל בגלל שעזר לאשתו בשטיפה... לא יכול להתפלל תשלומין, ואם יתפלל ערבית שתיים, עווננו כפליים.

³ היום אברכים הולכים לכולל נץ, כולל יום ששי, כולל מוצאי שבת וכו', כל זה על מנת לאסוף פרוטה לפרוטה, ועכשיו רוצים "להגדיל" להם את התקציב ל-1,400 ₪. היה אצלי תיק בבית הדין של אחד שיש לו פנסיה על סך 35,000 ₪ מהמדינה, והם בוכים על 1,400 ₪ שאברך מקבל... מה אפשר לעשות עם סכום כזה, לשלם את המשכנתא?!... ועל כך הם זועקים זעקה גדולה ומרה. אני לא יודע למה לא מגדילים לאברכים את התקציב ל-14,000 ₪, איך יסדרו למחיתם עם 1,400 ₪.

⁴ כעת בימי החורף צריכים לנצל את לילות שבת הארוכים, אפשר להספיק ללמוד הרבה, חבל על הזמן, לכן יזדוז בסעודה, ישיר כמה שירים אחדים, אנה בחסדך, אלי בא זמן, חביבי, ומיד ישב ללמוד עם חברותא, או בביתו או בבית הכנסת, וילמדו עד שעה מאוחרת. כי בלי חברותא אדם עייף ונרדם, או מפטפט, אבל כשיש חברותא הוא מחוק אותו בלימוד, ויכולים גם שלשה או ארבעה אנשים ללמוד יחד.

בשביל שיהיה לו כוח ללמוד עד שעה מאוחרת בלילה, הוא ישן בצהרים, כי ללא שינת צהרים איך ילמד עד שעה מאוחרת?! יום אחד הגיע אלי ראש ישיבה עם התלמיד שלו, ואמר: התלמיד הזה מסכן את עצמו, הוא יושב ולומד בהתמדה עד שעה מאוחרת מאוד, וקם לתפלה בישיבה בזמן שבעה שבע ורבע, ובסדר א' הוא עייף, וגם זה יכול לפגוע לו בבריאות, וכבודו אשם!... למה אני אשם? כי סיפרתי כאן פעמים רבות שמרן זצ"ל היה רגיל ללמוד לפחות עד השעה שתיים או שלש בלילה. לפעמים היה מתקשר אלי בשעה שתיים בלילה ושואל, איפה כתוב ביביע אומר ענין פלוני. הרי בסוף יביע אומר חלק ו' ערכנו מפתח מאד יפה לכל היביע אומר, ומרן עצמו היה משתמש בו. איני יודע למה במהדורה החדשה השמיטו את המפתחות משם ומסוף יחווה דעת, מה איכפת להם שישאר, חבל. על כל פנים מרן היה מתקשר אלי, ואם לא הייתי עונה לו מהר לטלפון, היה אומר: למה לא ענית לי, בשעה כזו הולכים לישון?!... ובא אותו בחור ואמר: גם אני רוצה להיות כמו מרן. כל אחד צריך לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי (תדא"ר פכ"ג), וכל אחד ראו לו להיות צדיק כמשה רבינו (רמב"ם פ"ה מהל' תשובה ה"ב). פעם אמרתי

ופחד", ברכת הטוב שמך ולך נאה להודות - "ונודה לשמו בכל יום תמיד", ברכת המברך את עמו ישראל בשלום - "לאדון השלום".

ערבית רשות

1. בא הטור עצמו ותמה על דברי הגאונים, איך יתכן שיצא ידי חובת התפלה בברכת מעין שבע, הלא הוא התחייב בשבע ברכות ממש. ולכן דעת הטור שלא כדברי הגאונים, הוא היה ראשון לפני כ-750 שנה בנו של הרא"ש ויכל לחלוק עליהם. בא מרן הבית יוסף ויישב את סברת הגאונים, שמכיון שתפלת ערבית רשות⁶, לכן הקילו חכמים לצאת ידי חובה גם על ידי ברכת מעין שבע. וגם באופן שהזכרנו שרוצה להתפלל תשלומין למנחה, אבל כעת החיוב שלו הוא ערבית שתיים, וערבית רשות. מרן הבית יוסף זכה לכוין לדעת רבינו יהודה אלברצלוני הנשיא בספר העייתים (סי' קלט, עמי קעו) - הובא ביביע אומר ח"ו (האו"ח סימן יט אות א) - שגם כן כתב בקיצור שניתן לצאת ידי חובה בברכת מעין שבע, מפני שערבית רשות. משמע שרק בגלל שערבית רשות נפטרת במעין שבע, אבל ברכת המזון שחיובה מהתורה, אף לרמב"ם שמנין הברכות דרבנן, ואף אם אכל כזית ולא שבע שכל חיובו מדרבנן, סוף סוף זה חיוב גמור, ואינו יוצא ידי חובה במעין שלש.

מעשה ברבן גמליאל והזקנים

יא. מרן זצ"ל בספרו מאור ישראל⁷ (ברכות לו.) ועוד ספרים (יב"א ח"ב האו"ח ה"ס יב, ו"ח האו"ח ס"א אות י, חזו"ע ברכות עמ' רמ, וכן ילקו"י ברכות ס"ה), כתב שלכאורה יש ראייה לכך שברכת מעין שלש לא פוטרת ברכת המזון. בגמרא (ברכות לו.) הובא מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו מסובים בעליה ביריחו, והביאו לפניהם כותבות - תמרים - ואכלו. נתן רבן גמליאל רשות לרבי עקיבא לברך, קם רבי עקיבא וברך ברכה אחת מעין שלש. אמר לו רבן גמליאל: עקיבא, עד מתי אתה מכניס ראשך במחלוקת?! כי לרבן גמליאל מברכים על שבעת המינים ברכת המזון, ולשיטתו הפסוק "ואכלת

⁶ בגמרא ברכות (כו.) אמרו, תפלות אבות תיקנום, אברהם תיקן תפלת שחרית שנאמר "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה שנאמר "ויעמוד פינחס ויפלל", יצחק תיקן תפלת מנחה שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה", ואין שיחה אלא תפלה שנאמר "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו", ויעקב תיקן תפלת ערבית שנאמר "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש", ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם ונה ותפלה ואל תפגע בה". שואל הזוהר הקדוש (פרשת חיי שרה דק"ג ע"א): מדוע תפלת ערבית רשות, הרי לאברהם היה בן רשע - ישמעאל, וליצחק היה בן רשע - עשו, ואילו יעקב אבינו מטתו שלימה, כל בניו - י"ב שבטים - היו צדיקים, ודוקא תפלתו רשות? ותיקן, מפני שאברהם השכים במיוחד לתקן תפלת שחרית, וכן יצחק יצא במיוחד לתקן תפלת מנחה, מה שאין כן יעקב שלא יצא במיוחד כדי לתקן תפלת ערבית, אלא כשהגיע לחרן אמר, אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו, נתן דעתו לחזור, ומיד קפצה לו הדרך, שנאמר "ויפגע במקום" (סנהדרין צה:). וכיון שהתפלל בלא כוונה תחילה ובדרך אגב, תפלת ערבית רשות.

אמנם תפלת ערבית עיקרה רשות, אך כבר כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"ו) שקיבלוהו כחובה. ועדיין אומרים "ערבית רשות" במקום מצוה עוברת, כגון שיש חתן יתום וצריך לשמח אותו ביום שמחת לבו. אבל לא צריך לרוץ לכל חתונה, אומרים על הגרש"ז אורבך שאמר על עצמו שכאשר היה בחור צעיר, לא היה מרבה ללכת לחתונות, אלא היה יושב ולומד, ואחר כך כשגדל ונהיה גדול הדור, עצם הבר שנקח בחתונה לשתי דקות, זה שימח את החתן מאוד. בחורים שבאים לחתונה צריכים לרקוד, וחבל על הזמן, אבל אם יאכל ולא ירקוד, יעבור על מה שאמרו בברכות (ו:) כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות. לכן עדיף לשבת וללמוד בישיבה, וכשיהיו גדולים בתורה, ישמחו מעצם הגעתם לחתונה אפילו לשתי דקות.

על כל פנים מי שרוצה לשמח חתן יתום, אבל איך יצליח לשמח את החתן כשהוא עצוב מרוב צרות, ולכן רוצה לשנות יין, מותר לו לשנות יין, ואפילו שלא יוכל אחר כך להתפלל ערבית (ש"ע ר"ס צט), ועל זה אומרים תפלת ערבית רשות. וכן אדם שצריך לשמור על המת, להדליק נר על ידו ולקרוא תהלים, פטור מתפלת

ושבעת וברכת" חוזר גם על הפסוק "ארץ חטה ושעורה" וכו', ולחכמים מברכים מעין שלש. אמר לו רבי עקיבא: רבינו, אף על פי שאתה אומר כן וחברין אומרים כן, לימדנו רבינו: יחיד ורבים הלכה כרבים. והנה אם נאמר שמעין שלש פוטרת את שלש הברכות של ברכת המזון, מדוע רבן גמליאל גער ברבי עקיבא על כך שהכניס ראשו במחלוקת, והלא כשבירך ברכת מעין שלש יצא לכל הדעות. מכאן משמע שברכת מעין שלש לא פוטרת את ברכת המזון.

על מה היו מסובים

יב. אבל המשיך הרב והביא מה שכתב הרשב"א (ברכות לו.) בשם הראב"ד, שבמעשה של רבן גמליאל והזקנים מדובר שהיו בסוף הסעודה לאחר סילוק שלחן, כמו שכתוב "שהיו מסובים", ובזמנם לכל אחד היה שלחן קטן כמו סטנדר - כמוזן לא בשיפוע כי אז ישפך עליו כל האוכל... - וכשגומרים לאכול מסלקים את השלחן ומביאים לפניהם פירות, והיו מברכים עליהם ברכה ראשונה, כי הפירות לא באו מחמת הסעודה, וגם ברכה אחרונה היו מברכים עליהם, עוד לפני שבירכו ברכת המזון, מדין סילוק שלחן⁸. לכן רבי עקיבא בירך מעין שלש כדעת חכמים, ואחר כך בירך ברכת המזון על הסעודה, ורבן גמליאל טען לרבי עקיבא שהכניס ראשו בין המחלוקת, כי לדעת רבן גמליאל גם על התמרים מברך ברכת המזון, ודי בברכת המזון אחת כדי לפטור גם את הפת וגם את התמרים, ונמצא שרבי עקיבא בירך ברכה שאינה צריכה לדעת רבן גמליאל. ולפי דברי הראב"ד הללו שמדובר לפני ברכת המזון, אין ראייה אם מעין שלש פוטרת ברכת המזון. אולם הרשב"א עצמו חולק על הראב"ד וסובר שלא מדובר באמצע הסעודה, והיו "מסובים" לאו דוקא בסעודה על הפת, ולפי דבריו אכן ניתן להוכיח שמעין שלש לא פוטרת ברכת המזון. ועל כל פנים בשבילנו אין להביא משם ראייה ברורה, כי לא יצאנו מידי המחלוקת.

ערבית, כי ערבית רשות. אבל אדם לא יחשוב שאם הוא קצת עייף כבר יאמר ערבית רשות, אלא רק במקום מצוה עוברת.

כשהיינו קטנים בגיל עשר, מרן זצ"ל היה מגיע לבית לאחר השיעור, ניגש אלינו לזמנה כשכבר היינו 'נים ולא נים' (פסחים קכ: תענית יב: ועוד), ושואל אותנו: התפללת ערבית? קום ותתפלל! אבל אני עם פיג'מה... בכל זאת תקום ותתפלל! ולא רק זה, אלא היה מוסיף לשאול: לא התפלל היום מנחה? תתפלל ערבית שתיים. הפוסקים דנים האם יש דין חינוך בתשלומין לקטן, ואני אומר לכם מעשה רב ממרן, שהיה מחנך את הקטנים בתשלומין, וככל מצוות דרבנן (ראה ילקו"י דיני חינוך קטן עמ' קו).

⁷ לפני כשלושים שנה אנתנו זכינו לדחוף את מרן להוציא לאור את הספרים "מאור ישראל", כי מתחילה הוא לא התלהב להוציא ספר על הש"ס, אבל ישבנו עם כמה תלמידים ועברנו על היביע אומר, וסידרתי כמה דברים מן המוכן, וכשראה את קיבוץ הדברים עשה לו חשק, והמשיך לכתוב ולסדר כתיב יד ישנים על סדר המסכתות, וכתב את חלק א' על מסכתות ברכות, שבת, ראש השנה, תענית, מגילה, מועד קטן וחגיגה, וחלק ב' על מסכתות עירובין, פסחים, סוכה, יומא וביצה. והספרים הללו הם תענוג, איך שהרב מקשה ומתרחץ ומפלפל, דברים מתוקים, והכל בקיצור (וחבל שלא מוציאים על המשך הש"ס, גיטין כתובות וכו', אפילו שאין בזה הרבה הכנסות כספיות, צריך לעשות לשם שמים).

⁸ התוספות (ברכות מא: ד"ה לאחר הסעודה) כתבו שהיום אין דין סילוק שלחן, כי אנו לא מסיחים דעת ולא מושכים ידינו מן הפת, עד סיום הסעודה וברכת המזון, ולכן הכל נפטור בברכת המזון. וכך פסק מרן בשלחן ערוך (סימן קעו סעיף ב). ואמנם מרן זצ"ל בהליכות עולם (ח"ב פרשת נשא אות ח) הביא מה שכתב מהר"ש אלגאזי - הביא החיד"א בברכי יוסף (סימן קעו סק"ב) - וכן כתב בספר נהר מצרים (ד"ג ע"ב), שבחתונות שבסיום הסעודה מסלקים את השלחנות לצורך רחבת הריקודים, יש דין סילוק שלחן. והוא הדין בזמננו שיש מפה חד פעמית - בקרוב ירדו המיסים על החד פעמי בע"ה... - ובגמרא הסעודה משליכים אותה לאשפה, ומביאים פירות וכדומה, גם זה נחשב סילוק שלחן. אבל משום מה היום לא נהגו בדין סילוק שלחן לענין ברכה אחרונה על פירות שהובאו לפני ברכת המזון, והארכנו בזה בילקוט יוסף על ברכות (ח"ג עמ' קפד, ובמילואים עמ' תרשא).

פת הבאה בכיסנין

יג. אחת הראיות שברכת מעין שלש פוטרת ברכת המזון מדין פת הבאה בכיסנין שמברכים לפני "בורא מיני מזונות" ולאחריה מעין שלש. מהי פת הבאה בכיסנין? לדעת רב האי גאון⁹ (הובא בערוך ערך כסו) כיסנין מלשון כסיסה, דבר הנכסס ברכתו מזונות, כמו בייגלה יבש ומקלות מלוחים ומציות, אבל כל דבר כיס ומתוק שאינו נכסס ברכתו המוציא¹⁰. לדעת רבינו חננאל (ברכות מב.) כיסנין מלשון כיסים, 'מלאו כיסי באגוזים'... בצק ממולא באגוזים או דבש ברכתו מזונות, כמו אזני המן ומעמול ובורקס¹¹, אבל כל דבר מתוק ונכסס שאינו כיס, ברכתו המוציא. לדעת הרמב"ם (פ"ג מהלכות ברכות ה"ט) פת הבאה בכיסנין פירושו עיסה מתוקה שנילושה בדבש או בשמן או בחלב או בסוכר, כמו עוגה מתוקה, ולשיטתו כל דבר הנכסס או כיס ברכתו המוציא.

ראיה לפטור

יד. מרן הבית יוסף (סימן קסח סעיף ז) פסק להלכה שכל שלשת סוגי פת הבאה בכיסנין ברכתם מזונות, גם כיס, גם נכסס, וגם מתוק, משום ספק ברכות להקל. שהרי על הכל אמר מזונות יצא, חוץ ממים ומלח¹², וכמו שכתבו הדרושה (סי' קסח ס"ב) והחיי אדם (כלל נח אות ג) ועוד, הביאם המשנה ברורה (בה"ל סי' קסז ס"ד) במקום. וכן בסי' רח"ס שנה"צ סקל"א וביה"ל ד"ה עד). ומעתה, האוכל פת הבאה בכיסנין שהיא מזונות לדעה אחת, והמוציא לשאר הדעות, מדוע יברך על המחיה, אולי צריך ברכת המזון ולא יוצא ידי חובה ומברך ברכה לבטלה? מוכח שהמברך מעין שלש פוטר בברכתו את ברכת המזון. מרן זצ"ל הביא את הראיה המתוקה הזו, מתוקה הרבה יותר מפת הבאה בכיסנין... ואנחנו ב"ה הוגים בתורתנו¹³.

מ-קסח ל-רסח

טו. אם כן יש להקשות סתירה, מרן השלחן ערוך כתב בסימן רסח שיוצא ידי חובת תפלת ערבית בברכת מעין שבע מפני שערבית רשות, ומשמע שאם היתה חובה לא היה נפטר, ואילו מאה סימנים קודם לכן, בסימן קסח, מבואר שברכת מעין שלש פוטרת ברכת המזון, אף על פי שברכת המזון היא חיוב גמור. אלא צריך לומר, שברכת מעין שבע היא ברכה מיוחדת שנתקנה מפני העם שבשדות¹⁴ (שבת כד: ורש"י שם), כי בזמנם בתי הכנסת היו מחוץ לעיר¹⁵, והיו כמה מאחרים שעד שיגמרו את התפלה כבר כל הציבור יחזרו לביתם, ובזמנם לא היו פנסי רחוב חשמליים והיה חושך אפילה, ואם יצאו לבד יסתכנו מפני הליסטים והחיות רעות שבדרך, לכן רצו לעכב את כל הציבור ותיקנו ברכה מעין שבע, שיברכו אותה עם

מנגינה... ועד שיגמרו מעין שבע, גם המאחרים יגמרו את התפלה, ויצאו כולם יחד. ואף שהיום לא שייך טעם זה, מברכים ברכת מעין שבע, כי אף שבטל הטעם לא בטל הדין. נמצא שברכת מעין שבע היא תקנה מיוחדת, ואין להשוותה אפילו לחזרת הש"ץ, וזה חידוש גדול לומר שניתן לצאת בה ידי חובה של תפלה, לכן צריך להגיע לכך שערבית רשות. לא כן בברכת המזון, שניתן להיפטר בברכת מעין שלש, שגם היא ברכה גמורה וחשובה.

מערכה לקראת מערכה

טז. הב"ח (סימן קסח), הדרושה (שם סוף אות א), המגן אברהם (שם ס"ק יח), האליה רבה (סי' קסח ס"ק טז, וסי' רסח ס"ק יח), כתבו, שמי שלא יודע ברכת המזון, לא יברך ברכת מעין שלש. וכבר הריטב"א (בהל' ברכות פ"ב אות כא) כתב, שהמברך מעין שלש במקום ברכת המזון, לא יצא. אבל יש סתירה בדברי הריטב"א, כי בחידושו (ברכות מד. סד"ה אינהו אכלי) כתב שבדיעבד יצא. וכן דעת רבו הרא"ה (בחידושו לברכות טז. עמ' לא מהספר, וברכות מד. עמ' קלה מהספר), שאם בירך מעין שלש במקום ברכת המזון, יצא. וכן כתב הגינת ורדים (כלל א סי' כד, ד"ג ע"ב) - היה לפני כ-300 שנה - הביאו החיד"א (בברכ"י סי' קסז ס"ז). ואמנם יש שהעירו מדברי הגמרא (ברכות מט.), שכל שלא אמר "ברית ותורה" בברכת המזון, לא יצא ידי חובה. והלא בנוסח ברכת מעין שלש המובא בגמרא (ברכות מד.) אין "ברית ותורה", ואיך יפטר על ידה מחיוב ברכת המזון. אבל להלכה אמירת "ברית ותורה" אינה מעכבת (ע' רמב"ם פ"ב מברכות ה"ג). יש בדין זה מחלוקת מערכה לקראת מערכה, ולמעשה הנמצא במטוס ולא יודע ברכת המזון בעל פה, "לא בשמים היא", לא יברך מעין שלש כלל, כי זו ספק ברכה לבטלה, וילמד לקח לקחת אתו תיק יד ובתוכו סידור¹⁶. ובדיעבד אם בירך מעין שלש יצא ידי חובה, שספק ברכות להקל.

בשורה משמחת!

הופיע ויצא לאור הספר שרכים ציפו לו

"השיעור השבועי - תשע"ט"

אוצר בלום של הלכות פסוקות, פלפולים ישרים, עובדות והנהגות, והשקפה טהורה,

מאוצרו הבלתי גדלה של

מרן הראשון לציון שליט"א

ניתן להשיג:

052-719-2432

המלאי מוגבל, כל הקודם זוכה

וכי אותו אחד יודע לעיין? יש לו שני כפתורים מאחור והוא מרגיש את עצמו אדם חשוב. מי שלומד את התורה של מרן לא מדבר כך.

14 אמנם לפי הקבלה תפלת ערבית של שבת חובה, וגם מעין שבע חובה, ולכן על פי הקבלה יש לברך ברכת מעין שבע גם בבית חתנים ובבית אבלים, אבל הלכה כפסק מרן השלחן ערוך (סימן רסח סעיף ז) שאין לברך מעין שבע אלא בבית כנסת קבוע, כי על פי הפשט ערבית רשות גם בשבת, ומעין שבע היא תקנה מיוחדת.

15 חששו שאם בתי הכנסת יהיו בעיר, יבנו בתים גבוהים יותר מבית הכנסת, והלא אמרו במסכת שבת (יא.), כל עיר שגגותיה גבוהים מבית הכנסת לסוף חרבה, וכשבית הכנסת היה מחוץ לעיר יכלו לבנות לגובה כמה שרוצים, הבית והעליה... היום סומכים על מה שכתב המאירי (שם), שכל האיסור דוקא כשבונים לגובה לנוי, אבל מותר לבנות לגובה לצורך מגורים, ובפרט בארץ ישראל שמקיים בזה מצות ישו בארץ ישראל.

16 לפעמים אני נותן ספרים לאנשים שטסים לאמריקה, ואומר להם: שים את הספרים בתיק יד, לא במזוודה, כי הטיסה אורכת עשר וחמש עשרה שעות, וילמד בטיסה שלא יהיה ביטול תורה.

9 הדעות הובאו לפי סדר הדורות, מרן היה מקפיד על כך להביא את הפוסקים כסדר הוותיק, אנחנו בקיאים יותר בדורות האחרונים, מי היה קודם, הרב משאש או הרב טולידאנו, אבל מרן ידע על כל הדורות, מי היה לפני מי.

10 הזכרתי בתור דעה, ולא שכך ההלכה. היום ראיתי מכתב שמישהו שלח, ששמע ממני איזו דעה והבין שכך ההלכה, ולכן צריך להדגיש איזו דעה אינה להלכה.

11 בילקוט יוסף (ברכות עמ' קצא) הסתפקנו אם וופל נחשב נכסס, כי הוא מיד מתרכך בפה.

12 בדרך כלל לא מברכים על המלח, כי אינו ראוי לאכילה כמות שהוא, אלא אם כן אכל דבר מתוק מאוד, כגון בקלאווה עם הרבה דבש, ורוצה לטעום מעט מהמלח, והמלח אינו מלוח לו ביותר, שיברך שהכל, כפסק מרן השלחן ערוך (סי' רד ס"א).

13 לפני שבאתי לשיעור, היו אצלי כמה ילדים בגיל שלש, שעושים חלאק'ה, ובירכתי אותם: יהי רצון שתהיו בקיאים בש"ס, וגם ביביע אומר! כי ביביע אומר יש הכל, תורתו של מרן היא תורה נפלאה ומתוקה. לאפוקי מכמה אחדים שמדברים נגד, ביום חמישי האחרון בא מישהו וסיפר לי על ראש ישיבה אחד כאן מירושלים, שמדבר על מרן בולזלז, ובין היתר דיבר על העיון של מרן, לא יאומן!

נהנת? היה שותף בהוראת קבע או בתרומה חד פעמית להוצאת הגיליון!!!

1. הפקדה לחשבון בנק: מרחי טפחות סניף: 523 מ.ח. 225485 ע"ש עמותת חזון עובדיה בנשר.

2. העברה בביט 054688382 ולצ"ן: עבור "השיעור השבועי". 3. קישור דיגיטלי מאובסח לה"ק:

https://nedar.im/7004246 ולצ"ן: עבור "השיעור השבועי".

בחסות: **2000** Super Market
הסל החתולני!